

Małgorzata Smutek

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego

**Recenzja książki: Marcin Florian Gawrycki,  
Andrzej Szeptycki (2011), *Podporządkowanie  
– niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm  
a stosunki międzynarodowe*, Warszawa, 284 strony**

Kwestie związane z kolonializmem oraz postkolonializmem od wielu lat stanowią przedmiot badań zagranicznych kulturoznawców i politologów. Mowa tu zarówno o badaczach z Europy Zachodniej, a więc z potencjalnych państw kolonizatorskich, jak i z państw pozaeuropejskich, które przez pewien czas podlegały kolonizacji. W polskim dyskursie na temat teorii stosunków międzynarodowych zagadnienie to nie jest podejmowane zbyt często, a główny nurt prowadzonych badań przebiega w ramach kulturoznawstwa. Jak zauważa autorka posłowie do *Podporządkowania – niedorozwoju – wyobcowania*, Agnieszka Bógdał-Brzezińska, tym większą zatem wartość merytoryczną niesie ze sobą publikacja Marcina Floriana Gawryckiego i Andrzeja Szeptyckiego, będąca pionierskim omówieniem teorii i praktyki postkolonializmu w ramach badań nad stosunkami międzynarodowymi (s. 241).

Dr hab. Marcin Florian Gawrycki jest politologiem i latynoamerykanistą, profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Warszawskiego. Uzyskał tytuł magistra w Centrum Studiów Latynoamerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Instytucie Stosunków Międzynarodowych UW. Ukończył również Studium Bezpieczeństwa Narodowego przy ISM UW i Biurze Bezpieczeństwa Narodowego. Jego doktorat poświęcony był kwestii konfliktu zbrojnego w Kolumbii, a rozprawa habilitacyjna – geopolityce Ameryki Łacińskiej. Obecnie kieruje Zakładem Studiów Pozaeuropejskich w ramach Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Prof. Gawrycki jest autorem wielu publikacji i artykułów dotyczących problemów Ameryki Łacińskiej. Do najważniejszych Jego publikacji należą: *W pogoni za wyobrażeniami. Próba interpretacji*

*polskiej literatury podróżniczej poświęconej Ameryce Łacińskiej* (Warszawa 2010) oraz *Uwikłane obrazy. Hollywoodzki film a stosunki międzynarodowe* (Warszawa 2011).

Dr Andrzej Szeptycki jest politologiem, adiunktem w Zakładzie Integracji Europejskiej Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Uzyskał tytuł magistra w Instytucie Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 2005–2009 był głównym specjalistą-analitykiem w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych (obszary zainteresowań: Ukraina, Francja, polityka wschodnia UE). Współpracuje z dwumiesięcznikiem *Nowa Europa Wschodnia*. Zajmuje się przede wszystkim zagadnieniami związanymi z polityką zagraniczną i wewnętrzną Francji i Ukrainy. Wśród Jego publikacji znajdują się: *Francja czy Europa? Dziedzictwo generała de Gaulle'a w polityce zagranicznej V Republiki* (Warszawa 2005), *Między sąsiedztwem i integracją. Założenia, funkcjonowanie i perspektywy Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej* (Warszawa 2011, red. nauk.) oraz *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności* (Warszawa 2013).

Publikacja *Podporządkowanie...* podzielona jest na cztery części. Pierwsza obejmuje kwestie kolonializmu, jego genezy i typów. Druga poświęcona jest szkole postkolonialnej, rozumianej jako różne spojrzenia na badania nad postkolonializmem. Dwie pozostałe części mają bardziej praktyczny wymiar. Trzecia skupia się na konkretnych problemach związanych ze zjawiskiem postkolonializmu, natomiast czwarta przedstawia omawiany problem w ujęciu regionalnym.

W pierwszej części autorzy dokonują wstępnego przedstawienia omawianego problemu, zaczynając od źródeł samego kolonializmu. Przybliżają jego początki, różne oblicza, jak chociażby strategię mimikry i *compradora*, podając konkretne przykłady z historii. Następnie omawiają mniej klasyczne formy kolonializmu, tj. kolonializm starożytnej Grecji i Rzymu, osadniczy kolonializm w Australii, wewnętrzny kolonializm w Irlandii oraz kolonializm rosyjski i radziecki.

Część druga publikacji ma najbardziej teoretyczny charakter. Autorzy podjęli w niej bowiem próbę usystematyzowania niezwykle różnorodnych poglądów w badaniach nad postkolonializmem. Najpierw omawiają poglądy, które legły u podstaw późniejszych badań nad tą tematyką, a więc tzw. szkoły „Annales” (skupionej wokół francuskiego czasopisma *Annales d'histoire économique et sociale*), wywodzącej się z literaturoznawstwa, dekonstrukcjonizmu, ideologii marksistowskiej oraz teorii zależności i globalizmu. Następnie przedstawiają właściwe już nurty studiów postkolonialnych, tj. poglądy Frantza Fanona oraz Alberta Memmiego, którzy skupiali się na psychologicznych efektach zależności między kolonizatorem a skolonizowanym; orientalizm

Edwarda Saïda; zrodzone wśród indyjskich badaczy *Subaltern Studies* oraz „właściwą” szkołę postkolonialną. Autorzy omawiają również miejsce postkolonializmu w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi.

Ciekawym fragmentem tej części jest rozdział poświęcony krytyce postkolonializmu. Autorzy zebrali w nim główne zarzuty wobec określonych nurtów myślenia o postkolonializmie i dokonali ich systematyzacji. Wśród najważniejszych wad wymieniają przede wszystkim ahistoryczność (badacze dostrzegają jedynie te aspekty, które potwierdzają ich myślenie, odrzucając całościowe spojrzenie na problem), niesprawdzalność (nieweryfikowalność ze względu na swój bardzo ogólny charakter zagadnienia), ideologizację (zbyt bliskie związki z polityką), tzw. obsesję Zachodu (jednoznacznie negatywny obraz szeroko rozumianego Zachodu, całkowite odrzucenie myśli, że jakiś element związany z kolonizacją mógłby być uważany za pozytywny czy wartościowy) oraz słabość koncepcji niedorozwoju (jednoznaczne obarczenie winą państw kolonizujących za niedorozwój krajów skolonizowanych, przy odrzuceniu innych czynników, nie stanowi przekonującego argumentu w oczach wielu krytyków postkolonializmu).

W części trzeciej zagadnienie postkolonializmu zostało omówione w ujęciu problemowym. Autorzy wyszczególniają tu sześć obszarów opisu. Pierwszym jest przypadek imperializmu północnoamerykańskiego, o którego specyfice stanowi przemiana, jaką przeszły Stany Zjednoczone i – w mniejszym stopniu – Kanada. Państwa te, będąc niegdyś koloniami, z czasem same zaczęły prowadzić politykę, którą można uznać za imperialną. A także, na co zwracają uwagę autorzy, „przywłaszczyć” sobie nazwę „Ameryka”, która choć z punktu widzenia geografii dotyczy obu Ameryk, obecnie kojarzona jest przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi.

Drugim zagadnieniem poruszonym przez autorów jest europocentryzm, omawiany w kilku aspektach, jak: stosunek społeczeństw Zachodu do siebie samych innych – obcych, europejskość państw postkolonialnych oraz okcydentalizm Europy. Trzecim problemem jest niedorozwój i globalny kapitalizm, w tym kwestie związane z pomocą rozwojową oraz krytyką teorii rozwoju, wobec których Autorzy próbują wskazać ewentualne alternatywy. Ponadto podejmują również tematy środowiska naturalnego w obliczu ekspansji europejskiej oraz modelu państwa postkolonialnego.

Interesującym zagadnieniem w tej części publikacji jest problem języka, jakim nazywa się postkolonialny świat. Autorzy skupiają się na przedstawieniu początków „nazywania świata” związanych z epoką wielkich odkryć i zwracają uwagę, że choć wszystkie krainy geograficzne miały już swoje nazwy nadane im przez mieszkającą tam ludność, to nowe – przyniesione przez kolonizatorów – w większości przypadków

z czasem się przyjęły i są używane do dziś. Poza nielicznymi wyjątkami (np. Bombaj to obecnie Mumbai) nazwy te nie zniknęły wraz z odejściem kolonizatorów – zostały przyjęte i uznane za własne, jak choćby „Ameryka Łacińska”, która początkowo miała wydźwięk wskazujący na jej kolonizatorski charakter.

Drugą kwestią lingwistyczną poruszoną przez autorów w tym rozdziale jest używanie przez ludność dawnych kolonii języka kolonizatora, jako języka oficjalnego bądź też jedyne, jakim się posługuje. Szczególnym przykładem jest tu wspomniana Ameryka Łacińska, która zbudowała swoją tożsamość wokół języka hiszpańskiego, wypierającego lokalne dialekty i stojącego w opozycji do ekspansji języka angielskiego. W innej sytuacji znajdują się państwa afrykańskie, w których podtrzymanie funkcji języka angielskiego jako oficjalnego języka urzędowego jest konieczne ze względu na mnogość dialektów, jakimi posługuje się tamtejsza ludność. Efektem wyznaczania tam granic przez kolonizatorów, którzy nie brali pod uwagę istnienia lokalnych społeczności i rzeczywistych podziałów terytorialnych, jest to, że trudno wobec powstałych państw mówić o jednym narodzie czy języku. Ponadto umiejętność posługiwania się językiem dawnego kolonizatora jest wciąż postrzegana jako przejaw czy warunek awansu społecznego.

Ostatnia część publikacji poświęcona jest postkolonializmowi w ujęciu regionalnym. Autorzy omawiają w nim sytuację w Afryce, ze szczególnym uwzględnieniem procesów historycznych oraz tzw. ruchu *négritude*, tj. odrzucającego asymilację kulturową i społeczno-polityczną na rzecz podkreślenia „murzyńskości”. Wspomina się tu również o zaangażowaniu Chińskiej Republiki Ludowej na kontynencie afrykańskim i możliwych skutkach tej obecności. Kolejnym obszarem, którego sytuację omawia się w tym rozdziale, jest Bliski Wschód. Zarysowany zostaje tu problem konfliktu izraelsko-palestyńskiego oraz interwencji Zachodu w tym regionie. Następny rozdział poświęcony jest postkolonializmowi w Ameryce Łacińskiej, z wyróżnieniem poszukiwania przez nią własnej tożsamości oraz wskazania obecności tendencji socjalistycznych. Autorzy podejmują również zagadnienie postkolonializmu w Azji, opierając się na trzech niezwykle różnych przypadkach – Chin, Indii i Japonii. Oddzielnie omawiają również sytuację na terenach poradzieckich, skupiając się między innymi na tożsamości imperialnej mieszkańców tego obszaru oraz współczesnych zależnościach politycznych, ekonomicznych i energetycznych państw byłego bloku sowieckiego i Rosji.

Na szczególną uwagę zasługuje krótki rozdział poświęcony zagadnieniu kolonializmu w odniesieniu do Polski. Problem ten jest rozpatrywany w trzech aspektach. Po pierwsze, Polski jako dawnego mocarstwa kolonialnego, w kontekście jej historycz-

nych ambicji w stosunku do ziem położonych na wschodzie i tzw. kresów. Po drugie, Polski jako państwa postkolonialnego, pozostającego przez pewien czas nieformalną kolonią Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W końcu – Polski jako „kolonii” Zachodu, co jest rozumiane jako zależność Polski od Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Kwestie dotyczące Polski w myśleniu o postkolonializmie są o tyle istotne, że – jak sami Autorzy przyznają – rzadko bywają one w sposób wyczerpujący omawiane w innych publikacjach politologicznych, a pojawiają się chociażby w dyskursie kulturoznawczym. Ponadto, jak widać, z zagadnieniami tymi wiąże się niezwykle zróżnicowanie poglądów.

*Podporządkowanie...* to publikacja mająca na celu ogólne zarysowanie problemu kolonializmu i postkolonializmu. Przedstawia bardzo szeroki zakres tematów – od zagadnień teoretycznych po praktyczne przykłady. Tak szerokie ujęcie przedmiotu zainteresowań stanowi niewątpliwie zaletę niniejszej publikacji. Jej lektura może być znakomitym wstępem do badań nad postkolonializmem, pozwalającym na zapoznanie się z wielorakimi aspektami tego problemu. W *Podporządkowaniu...* zarysowano wszystkie obszary, które pojawiają się w dyskursie naukowym na temat postkolonializmu.

Wartą wyróżnienia cechą omawianej publikacji jest również to, że zawarto w niej bardzo obszerną bibliografię, obejmującą zarówno pozycje w języku polskim, jak i obcojęzyczne. Dzięki jej wykorzystaniu przez Autorów, zagadnienie postkolonializmu omawiane jest w wielu aspektach, a przedstawienie licznych koncepcji, często pozostających ze sobą w sprzeczności, pozwala czytelnikowi na zapoznanie się z pełnym obrazem badań nad postkolonializmem. Prócz tego czytelnik ma możliwość ewentualnego poszerzenia wiedzy na temat zagadnień, które zostały jedynie zarysowane w publikacji. Istotne jest także to, że Autorzy przedstawiли również koncepcje rzadko omawiane w nauce polskiej, jak choćby wspomniany już problem polskiego kolonializmu.

Przystępny język i przemyślana forma publikacji sprawiają, że *Podporządkowanie...* jest książką skierowaną nie tylko do znawców tematu czy też badaczy stosunków międzynarodowych, ale także do osób, które dotychczas nie zajmowały się tą problematyką. Zwięzła i logiczna struktura publikacji pozwala na łatwe odnajdywanie poszczególnych zagadnień, a kolejne części zostały ujęte w taki sposób, że można je czytać niezależnie od siebie, bez szkody dla zrozumienia tematu.

*Podporządkowanie...* to lektura polecana przede wszystkim czytelnikom, którzy chcieliby zapoznać się z podstawowymi kwestiami dotyczącymi wieloaspektowych zagadnień związanych z badaniami nad postkolonializmem. Pozycja ta zainteresuje przede wszystkim osoby, które dotychczas nie zajmowały się tą tematyką. Jednakże

i ci, którym nieobce są te zagadnienia, z pewnością docenią szerokie podejście do poruszanego problemu i ujęcie nowych „trendów” w dyskursie na temat postkolonializmu..

Autorzy wielokrotnie podkreślają, że wyjaśnienie pojęcia „postkolonializm” za pomocą jednoznacznej definicji jest w zasadzie niemożliwe ze względu na mnogość form i poglądów. Niniejsza publikacja, obejmująca swoim zakresem różnorodny zestaw zagadnień i przykładów, niewątpliwie tego dowodzi. Mimo to pozwala czytelnikowi na samodzielne sformułowanie znaczenia tego terminu, zarówno w ujęciu rozważań teoretycznych, jak i ich praktycznych przejawów.